

Етюд 5. НА ПІДСТУПАХ ДО МЕТОДИКИ ЛІТЕРАТУРИ

З чого починається література і методика її викладання? -
Література – мабуть, з потреби людини вияснити для себе:

- хто я? для чого я?

- яка я?

А методика – з прагнення зрозуміти, як пошук відповіді на питання про суть людини і смисл людського життя, - пошук, відображений у літературі, донести до свідомості читачів – учнів.

Складною виявилась людина у світі. З нею прийшло у життя Добро і Зло. У природі моральних категорій нема. Немає поганої погоди. Є вітер, мороз, стихії. Немає Злого Вовка, просто є хижі звірі, які проливають кров слабших від себе, щоб продовжити своє життя і свій рід. Але не більше, ніж треба для власного виживання.

А людина принесла у світ мораль. Сила її, розум і знання дали можливість людині мати більше, ніж треба для власного прожиття. Народилися жадібність, рабство, поневолення людини людиною. В людське життя прийшло Добро і Зло, Христос і Антихрист. І біда в тому, що в одній і тій самій душі можна відкрити і світлі горизонти Добра, і темні хмари Зла. Зображуючи світлі і темні сторони людського характеру, письменники уявляють їх на основі досвіду власної душі.

То що ж таке людина? Коли вона – ангел, а коли демон зла? Хто з героїв роману Булгакова має рацію – Ієшуа, що вважає всіх людей добрими, чи Воланд, що з цим не згоден?

На ці питання прагне дати відповідь література.

То що значить знати літературу? Можна пам'ятати дати, факти, висновки про належність письменника до певної літературної течії – і не розуміти літератури. Не випадково учні, а часом іноді і вчителі-словесники затрудняються дати оцінку творові, про який немає критичних публікацій.

Проведемо таку аналогію: учень знає граматичні закономірності мови, має багатий словниковий запас і вміє ним користуватися, виражаючи свої думки в усній і письмовій формі. І ми кажемо: учень знає мову. Дійсно, знає і володіє мовою. При цьому, збагачуючи словниковий запас учнів, ніхто не ставить завдання, щоб кожен з них користувався усіма словами конкретної мови. Таке завдання виконати неможливо. І подібна вимога не потрібна: так само ніхто не вимагає від хіміка

вивчити всю воду річок, озер, морів та океанів планети. Цього не треба. Досить вивчити молекулу води та її властивості.

А програму, наприклад, із зарубіжної літератури переробляли багато разів, вносячи до неї все нові і нові імена письменників різних країн світу, в тому числі країн Євразії, Північної, Латинської Америки, прагнучи літературу зарубіжну зробити Всесвітньою, і тепер вона вже й названа Світовою. Скажемо

так: якщо в програму з української літератури прагнули включити імена письменників, насильно вилючених з літературного процесу, - це легко зрозуміти.

Якщо ж у програму з літератури світової вводиться така кількість імен, що перед поглядом учнів пролітає калейдоскоп подій, образів, фактів, країн; а в той же час десятки образів, сюжетів, біографічних відомостей – з літератури рідної, то учневі ніколи зупинитися, оглянутися назад, окинути єдиним поглядом, не спотвореним поспіхом, певний твір, його образи і ситуації. Без цього ж немає сприйняття літератури – мистецтва слова.

Адже ніхто не проводить екскурсію в картинну галерею галопом на конях. А в вивченні літератури такий галоп є. В ім'я чого?

Цейтнот, у якому опиняється учень, що поспіхом читає з хрестоматії уривки із твору однієї літератури, за підручником вивчає матеріал про твір літератури другої, - гальмує мислення учня, вбиває його естетичні почуття.

Замість літератури перед його поглядом проноситься потік інформації; і в цьому раціоналістичному вихорі гинуть почуття, духовні прагнення, відкриття, заради яких були написані твори, включені до програми.

Відомо, що естетичне сприйняття твору літератури можливе лише тоді, коли твір схвилював, примусив задуматися, пережити, проникнутись турботою за долю героїв. Ніщо не може пробудити мислення, не збудивши спочатку почуття. Ця думка відомого критика передає суть, на яку ми іноді не зважаємо: емоційність – не прикраса, не просто тло уроку літератури, а необхідний елемент змісту. На жаль, такого змісту літературної освіти, якого ніхто фактично не враховує, не перевіряє, не визначає. А втрата його – є втратою величезної частини тієї гуманістичної суті, заради якої у всі віки в школі викладається література і існує мистецтво взагалі.

В раціоналістичному переліку особливостей, характерів персонажів, загальних відомостей про твір і т.д. створюється ілюзія знання літератури. Але, повторимось, це просто знання **про** літературу, які не збагачують естетичні горизонти учня.

Сприйняття художнього твору дійсно стає його сприйняттям як явища мистецтва лише тоді, коли учень робить для себе відкриття твору як високої духовної цінності.

Так, знайомлячи учнів з біблійною притчею про вигнання Адама і Єви з раю, вчитель допомагає учням самостійно відкрити глибокий гуманістичний смисл оповіді. Для цього може бути використана система запитань для проведення евристичної бесіди, в якій учні приходять до висновку, що Бог вигнав людей з раю не для того, щоб покарати,

- а для того, щоб одержану здатність пізнання люди, які ще не зовсім зміцнили морально, не могли використати на шкоду собі, а використовували для поліпшення умов людського життя у суворих умовах планети Земля;

- щоб використовували для боротьби з холодом – вогонь;
- для боротьби з хижими звірами – лук, меч, спис, а потім вогнепальну зброю;

- для подолання віддалей - колесо, автомобіль, ракету і т.д.

Але суперечність між недостатнім рівнем розвитку почуття моральної відповідальності за свої кроки і високим рівнем пізнання привела до того, що відкриття людського розуму стали служити Злу:

- лук, стріли, спис, сокира – стали зброєю у війнах, що вели люди проти людей;

- вогнепальна зброя значно підвищила можливості одних людей знищувати інших;

- війни стали ще більше кривавими;

- з допомогою вогню люди спалили майже все, що може горіти на планеті, і допалюють запаси її надр;

- з появою атомної зброї і ракет виникла реальна загроза знищення всього живого на Землі.

Отже, недаремним було застереження не спішити з пізнанням: у Біблії виражені мудрі і глибокі думки, пройняті тривогою за саме людське існування на Землі, бо чим більше пізнає людина, тим вищим має бути рівень її моральної відповідальності, морального розвитку, взагалі; - без цього – її чекають біди, горе і смерть.

З раю душевного спокою людину виганяють щоденно – після кожного падіння правди і добра, що люди втрачають у зв'язку з тим, що десь:

- піддалися спокусі грошей і підтримали неправду;

- вчинили всупереч своїм переконанням;

- зрадили друзів;

- не відстояли правду;

- проявили байдужість або бездіяльність, де потрібна була активність і прямота душі.

І скрізь, у всіх цих ситуаціях, людина стає убогішою морально, втрачає ті позиції, які Біблія поєднує з поняттям раю, з Нагірною проповіддю Христа, що виступає як основа загальнолюдських моральних цінностей.

Та, головне, не можна не бачити цінності й самого життя, людського пошуку істини, добра і краси.

Саме в цьому відкривається смисл буття людини. А знання про світ, атом, вогонь, такі фактори, як інформація, Інтернет і т.д. стають цінністю людського буття, коли вони служать людині, добру і правді. В іншому випадку вони – зло. В цьому смисл взаємозв'язку гуманітарної і природничої освіти. Гуманітарна має йти попереду і вести за собою природничу, піднімаючи її до висоти розуміння місця відкритих нею закономірностей у вічності буття людини і світу. Тоді такі знання не будуть суперечити інтересам людини.

В цьому суть взаємозв'язків у вивченні гуманітарних і природничо-математичних предметів і суть побудови освітніх програм.